

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
І ЗМІСТУ ОСВІТИ

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК
ВИПУСК 88
Частина 1

«Агроосвіта»
2016

цесі професійної підготовки майбутніх тренерів.	118
Кривопишина О.А. Психологічні особливості впливу позитивного образу батька на статеву самоіндифікацію дівчат.	122
Грона Н.В. Науково-дослідницька робота студентів як умова формування текстологічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.	128
Ципко В.В. Основні тенденції розвитку сучасної вищої технічної освіти в Україні.	132
Пилипенко О.П. Тенденції і перспективи розвитку ветеринарної освіти Німеччини в умовах євроінтеграції.	137
Власюк О.А., Іщенко Т.Д., Антонік І.І. Фактори, що обумовлюють ефективність практичної підготовки студентів аграрних вищих навчальних закладів.	141
Колесник М.Ю. Особливості дистанційної освіти в Німеччині.	144
Мусійчук С.М. Індивідуальний підхід до самостійної роботи у процесі вивчення іноземної мови.	148
Гребеник Т.В., Авраменко О.С. Використання технології ситуаційного навчання у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця.	152
Тимошенко Н.І., Власюк О.А. Модернізація освітнього процесу в рамках імплементації Закону України «Про вищу освіту».	156
Суховієнко Н.А. Методика проведення діагностики рівня сформованості узагальнень у дітей старшого дошкільного віку.	159
Плотников Є.К., Ребрина А.А. Гирьовий фіткрос в системі професійно-прикладного фізичного виховання учнівської та студентської молоді.	163
Возняк О. Інтенсифікація якості неформальної освіти в контексті компетентісного підходу до навчання.	168
Зуєнко Н.О. Теоретичний аналіз структури та категорій комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу.	175
Лю Сінтінь. Діагностика сформованості естетичної культури майбутніх хореографів.	180
Басанець Ю. П., Басанець О. П., Осипчук М. В. Особливості суб'єктивного сприйняття кольору у процесі навчання живопису.	184
Ревасевич І.С. Психологічний вік і переживання часу особистістю.	190
Гніденко М.П., Прокопов С.В. Особливості підготовки кадрів в галузі інформаційно-комунікаційних технологій.	195
Петросова Н.І. Інститут дитячого омбудсмена в Україні як інструмент трансформації суспільства.	203
Войтко О.В. Використання перекладацьких трансформацій у перекладі анотації до наукової статті.	207
Сенчева О.В. Категоріальний апарат концепту «Моніторинг якості навчальних досягнень студентів».	212
Спіцина А.Є. Особливості інноваційного підходу у вищій освіті.	216
Анотації	220

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ БАТЬКА НА СТАТОВУ САМОІНДИФІКАЦІЮ ДІВЧАТ

Кривошишина О.А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, завідувачка кафедри практичної психології та педагогіки, доктор психологічних наук, професор

Ключові слова: образ батька, статева самоідентифікація, маскуліність, фемініність, андрогінність, реактивна та особистісна тривожність.

Ключевые слова: образ отца, половая самоидентификация, маскулинность, феминность, андрогинность, реактивная та личностная тревожность.

Key words: father's image, gender self-identification, masculinity, femininity, androgyny, reactive and personal anxiety.

Актуальність. Протягом багатьох років існування психології дослідницька увага була прикута до вивчення жіночої ідентичності та значенню образу матері в житті особистості. Останнім часом дослідники відзначають рівнозначність впливу образу батька та матері у процесі статевої соціалізації особистості. Сучасні дослідження доводять, що батьківська любов, у певному сенсі, виявляється важливішою, ніж материнська, а її дефіцит являє собою погану прогностичну оцінку щодо низки поведінкових та особистісних розладів.

З точки зору сучасних дослідників наявні в психології та суміжних науках (психотерапії, соціології, етнографії, педагогіці, антропології) дані про дослідження батьківства при всій своїй різноманітності в сукупності дозволяють зробити один суттєвий висновок: материнство досліджене більшою мірою, ніж батьківство. Саме тому, на сучасному етапі розвитку психології актуальним є дослідження процесу формування ідентичності особистості жіночої статі з батьком.

Вивчення означеної теми охоплює широке коло проблем: психології особистості (К. Бергман, Х. Вернек, Дж. Вільямс, Е. Еріксон, К. Кенфільд, І. Кон, А. Маслоу, Р. Ріхтер, В. Фтенакіс) та вікової психології (Л. Віготський, Г. Дік-Рід, Ф. Дольто, Р. Кемпбелл, І. Кон, А. Макаренко, М. Осоріна, Г. Ріттіг, В. Сухомлінський, М. Шпівак), різних аспектів сімейної психології (О. Вейнінгер, Х. Вернек, Д. Віннікот, І. Гребенніков, П. Ігл, І. Кон, Х. Петрі, Т. Попова, Г. Філіппова), а також психофізіологічних (Є. Льюїс, І. Кон), історичних

(Ш. Барт, А. Герхард, І. Кон), соціальних (В. Анурін, Б. Бім, Х. Вернек, Т. Гурко, І. Дементьева, К. Кенфільд, М. Ферлінден, В. Фтенакіс, Т. Холдрен).

В той же час, поза увагою дослідників залишається власне статево-рольовий аспект проблеми впливу образу батька на формування статево-рольових структур особистості жінки та розвитку гендерної ідентичності.

Мета: емпіричне дослідження особливостей впливу образу батька на формування статевої самоідентифікації дівчат.

Завдання дослідження: розкрити поняття та сутність статевої самоідентифікації; емпірично визначити психологічні особливості впливу позитивного образу батька на статево-рольову самоідентифікацію дівчат юнацького віку.

Постановка проблеми. Вплив батьків на розвиток особистості людини вивчається дослідниками, починаючи з 20-х років ХХ століття. Батьківська любов має вроджені біологічні компоненти, але в цілому батьківське ставлення до дитини являє собою культурно-історичний феномен, історично мінливе явище, яке перебуває під впливом суспільних норм і цінностей. «Є тільки одна пристрасть, яка задовольняє потребу людини в його єдності зі світом і в набутті при цьому почуття цілісності та індивідуальності, – це любов. Продуктивна любов завжди включає в себе комплекс відносин: турботи, відповідальності, поваги і знання. Забезпечити весь комплекс відносин і задоволення потреби в любові в перші роки життя дитини можуть тільки батьки» [10].

З. Фрейд підкреслював абсолютний вплив

батьків у ранньому дитинстві на подальший розвиток особистості [12]. А. Лоуен зазначає, що брак любові в ранні роки спричиняє емоційне недорозвинення людини. Особистість, що сформувалася в результаті депривації батьківської любові, характеризує почуття внутрішньої порожнечі; пристрасне прагнення контакту і близькості, несформованість особистісної зрілості [8].

На сьогоднішній день у більшості дослідників даної проблеми майже не залишає сумніву той факт, що батьківство, так само як і материнство, має соціально та культурно обумовлений характер.

Батько відіграє важливу роль у розвитку дитини, так як і будь-який інший значущий в її житті близький дорослий. І, швидше за все, неможливо для всіх чоловіків визначити якусь одну, специфічну тільки для батьківства роль у розвитку та вихованні дитини, принципово відмінну від материнської.

Дослідники наголошують, що вплив батька на дитину індивідуальний і багато в чому залежить від особистості самого чоловіка і внутрішнього сімейного контексту його відносин з дитиною. Індивідуальні властивості чоловіків, такі як рівень маскулітності, інтелекту, емоційності та інші, впливають на розвиток дитини у меншій мірі, ніж характер відносин між ними та їхніми дітьми. Хоча слід визнати, що сам характер взаємовідносин, як буде батько зі своєю дитиною, залежить від індивідуальних особливостей чоловіка.

Одним з перших, хто чітко розділив батьківське ставлення на материнське і власне батьківське, був Е. Фромм. Материнську любов він описав як безумовну за своєю природою. Мати любить свою дитину просто тому що вона є, бо це її дитя, а не тому що дитина виконує якісь її умови, виправдовує надії та очікування. Це ідеальна любов, яка вимагає того материнського начала, яке присутнє в особистості жінки [10].

Любов батька, навпаки, заснована на певних умовах, вона керується принципом «я люблю тебе, тому що ти виправдовуєш мої надії, бо ти виконуєш свій обов'язок, тому що ти схожий на мене». У такій «обумовленості» батьківської любові Е. Фромм виділяє як негативну, так і позитивну сторони. Негативна сторона полягає в тому, що любов батька необхідно заслужити, інакше її можна втратити, не виправдавши надій. Між тим, важливішою і позитивною її сторона. Якщо любов виникає на певних умовах, то її можна завоювати, приклавши для цього всі зусилля. На відміну від материнської, любов'ю батька можна керу-

увати [там же].

Виникнення потреби дитини в батьківській любові Е. Фромм відносить до періоду після шести років, коли дитина починає відчувати необхідність авторитету та керівництва з боку батька. Завданням останнього стає вчити дитину, направляти її на вирішення завдань, які ставить перед нею суспільство. Проте Е. Фромм робить застереження, що батьківська любов, ґрунтуючись на принципах і очікуваннях, повинна бути спокійною і терплячою, забезпечувати зростаючій дитині все сильніше почуття впевненості у своїх власних силах і з часом дозволити їй самій розпоряджатися собою і обходитися без батьківського керівництва [там же].

Схожа точка зору зустрічається і в роботах К.Г. Юнга. Згідно з його поглядами, батько відіграє в житті дитини, будь то хлопчик чи дівчинка, дещо іншу роль, ніж мати. Він завжди втілює авторитет і загальну орієнтацію людини в зовнішньому світі, в той час як мати передає дитині здатність до розвитку внутрішнього світу почуттів. Батько «розкриває перед дитиною об'єктивний зовнішній світ і, уособлюючи сферу авторитету і моралі, навпаки, створює захист від суб'єктивних душевних нахилів» [12, с. 243].

Доведено також і вплив батька на розвиток різних особистісних характеристик дитини. У 26-річному лонгітюді, який проводився в США і в якому взяло участь 379 осіб, вчені з'ясували, що єдиний фактор, який визначає розвиток емпатії в дитинстві – батьківська участь.

Дослідження А. Б. Леонової підтверджують, що дітям, які близькі з батьком, притаманна значно вища самооцінка і стабільність «образу Я» у порівнянні з тими, хто описує свої відносини з батьком як відчужені. Діти, батьки яких беруть активну участь у їхньому вихованні, виростають більш чуйними у соціальному плані [6].

Науковці, досліджуючи проблеми батьківства, неодноразово наголошують, що любов, увага і турбота відповідального батька не можуть бути замінені нічим іншим.

Виклад основного матеріалу. За останнє десятиліття не тільки в психоаналізі, а й в цілому в зарубіжній психології (сімейній, когнітивній, дитячій) було проведено велику кількість досліджень батьківського впливу на розвиток дитини. У результаті було виділено кілька основних функцій або ролей, які реалізує чоловік-батько по відношенню до своєї дитини [4].

Так, у низці досліджень підкреслюється

роль батька в когнітивному розвитку дитини. Отримано дані, за якими діти, що залучені в дитячо-батьківські відносини батьками, є більш емоційно чуйними і характеризуються кращим когнітивним розвитком. Що стосується емоційного розвитку дітей, то вплив батька на дитину тут розглядається в широкому контексті – від рівня загального емоційного благополуччя дитини до виникнення окремих поведінкових і емоційних порушень.

З точки зору сучасних дослідників, однією з основних функцій батька у психічному розвитку дитини раннього віку є формування у неї почуття статевої приналежності та відповідних моделей поведінки.

Статева самоідентифікація (статева приналежність) – це ототожнення себе з фізичною і психологічною статтю чоловіка чи жінки і прагнення відповідати прийнятим у культурі, насамперед – у родині, стереотипам чоловічої або жіночої поведінки.

Статева роль – індивідуальний прояв приналежності до чоловічої або жіночої статі в соціальній обстановці.

Формування статевої самоідентифікації починається в ранньому дитячому віці і чинить різнобічний вплив на статевий розвиток в онтогенезі особистості.

Не визиває сумніву, що у розвитку дівчини важливу роль відіграють як батько, так і мати, функції яких у системі сімейних відносин значно відрізняються. Безперечно, повноцінна сімейна структура передбачає наявність двох батьків, кожний з яких виконує по відношенню до дитини свою специфічну функцію [3].

Першим, хто висунув думку про значущість і неоднозначність впливу батька на розвиток особистості дівчини, був З. Фрейд, який започаткував цілу низку теорій, що розглядають проблему батьківського впливу на розвиток дітей у ранньому віці. В роботах З. Фрейда батько постає у більшості ролей: як об'єкт любові, захоплення та ідентифікації; як людина, що здійснює фізичну турботу; як могутня або навіть всемогутня богоподібна істота; як розрадник і захисник; як загрожуючий кастратор і заборонений авторитет, ворожий аутоеротичній активності і об'єктно направленим едіпальним бажанням дитини; нарешті, як авторитарна фігура, яку потрібно подолати до того, як мають бути досягнуті дорослість і незалежність [9].

Важлива роль батька підкреслювалася А. Адлером, який зауважує те, що батько сприяє формуванню соціального інтересу. Найкра-

щий батько, на його думку, той, хто ставиться до дітей як до рівних, позитивно налаштований на дружину, роботу, суспільство, береть активну участь у вихованні дітей. При цьому йому слід уникати емоційного відчуження та батьківського деспотизму, бо ці дві помилки мають однакові наслідки: діти, які відчужені на собі ці вади батьківського виховання, намагаються в майбутньому досягти особистісних переваг над соціальними. Батьки в більшій мірі сприяють засвоєнню гендерних ролей. У доброго, люблячого батька сини виростають справжніми чоловіками, енергійними та впевненими у власних силах. Батьківська любов сприяє формуванню відчуття жіночності у дівчинки [1, с. 183 – 187].

Позитивний образ батька більшою мірою, ніж образ матері, сприяє засвоєнню і сприйняттю дівчатами цінностей самоактуалізації. Таким чином, позитивні стосунки із батьком впливають не лише на розвиток у дівчинки фемінних (експресивних) якостей і досвід стосунків із чоловіками, але й сприяють формуванню маскулінних, інструментальних якостей. Роль батька виявилася вирішальною в сприйнятті дівчатами цінностей самореалізації і відповідальності, в сприйнятті жіночої ідентичності та інструментальних цінностей, що дозволяє реалізовувати власні плани, відстоюючи власні інтереси [2, с. 284].

Вплив батьківського ставлення на психосексуальний розвиток дівчинки розглянуто у працях О. Лоуена, К. Хорні, Ф. Тайсон і Тайсон та інших.

О. Лоуен покладає на батька відповідальність за психосексуальне становлення і жіночу реалізацію доньки [8].

На думку К. Хорні, раннє розчарування дівчинки в батькові призводить до спотворення жіночої ідентичності, до відмови від жіночності, суперництва з чоловіками і бажання домінувати над ними. Домінуючий пригнічуючий батько формує у дівчини відмову від материнських інстинктів, сексуального задоволення і робить її нездатною вступати у відносини з чоловіками [11].

За метафоричним висловом М. Арбатова впевненою в собі дівчину роблять люблячі очі батька. Пріоритет материнської любові призводить до закріплення інфантильного характеру в дитині та створює проблеми соціального становлення. Пріоритет батьківської любові відбивається на розвитку емоційної сфери дитини, здатності до прояву почуттів.

Психіатр Р. Кемпбелл відзначає, що вплив батька на статево-ідентифікацію дівчини найбільш яскраво проявляється в період юності.

У віці 13-15 років донька повинна отримати від батька визнання своєї значущості як майбутньої жінки [5, с. 129 – 134].

Якщо ж дочка активно не подобається батькові і він всіляко підкреслює її непривабливість, надалі їй доведеться чимало попрацювати над собою, перш ніж вона повірить у свою гідність, свою здатність подобатися і підкорювати чоловіків. Разом з тим, дівчині, яка виросла в атмосфері батьківського обожування, буде складно усвідомлювати, що деякі молоді люди наслідуються ставитися до неї без захоплення. Але, мабуть, найгірше буде тій, яка взагалі була позбавлена в дитинстві якого-небудь зразка чоловічої поведінки – це сприяє розвитку нереалістичного уявлення про чоловіків [там же].

В ідеалі люблячий батько м'яко і ненав'язливо повинен нагадувати дівчині про її красу, її дівочу гідність, формуючи міцне стійке позитивне ставлення до себе [там же].

За даними зарубіжних досліджень, сексуальні відносини жінок, що виросли в повних сім'ях, більш стійкі, ніж у жінок, що виросли без батька. Жінки, які згадують своїх батьків як доброзичливих і ласкавих, частіше оцінюють свій шлюб як вдалий в сексуальному, емоційному і духовному плані, ніж жінки, в пам'яті яких залишився образ холодного і незалежного батька. У фригідних жінок, як правило, були вкрай неухажні батьки, які не виявляли ніякої турботи про дочку. Жінки, що страждають статевими збоченнями, часто згадують, що їхні батьки не грали в сім'ї ніякої ролі. Аналіз їх переживань дозволив психіатрам стверджувати, що такі жінки відчувають «тугу за сильним батьком».

Саме поняття «образ батька» різні автори визначають по-різному. Так, наприклад, сучасні науковці дане поняття трактують як «сприйняття дитиною відмінностей психологічних якостей батька і матері, які визначають розгортання його майбутньої особистості» [7].

Любов батька дає дитині відчуття особливого емоційно-психічного благополуччя, яке не може повною мірою забезпечити самотня жінка – мати. Специфіка батьківській любові в тому, що вона вчить і сина, і доньку, як чоловік може проявляти любов до дітей, до дружини та оточуючих. У любові батька, як правило, домінує поведінковий компонент – допомога, добування їжі для дружини і дітей, захист. Лише батько здатний сформувати у дитини здібності до ініціативи і протистояння груповому тиску. Чим менше дитина

прив'язана до батька, тим нижчою є її самооцінка, тим менше вона надає значення духовним і соціальним цінностям, в порівнянні з матеріальними і індивідуальними. Відсутність батька негативно позначається на навчанні і самоповазі дітей [3, с. 113– 115].

Таким чином, позитивний образ батька забезпечує приклад батьківської поведінки в майбутньому, формує життєву позицію в цілому і статеворольову позицію зокрема. Позитивні відносини з батьком пов'язані з такими якостями, як неквапливість, стриманість, емоційна врівноваженість, безтурботність, спокій, оптимізм, самоконтроль, розуміння соціальних норм, більш успішне оволодіння вимогами суспільства.

Опис результатів емпіричного дослідження.

Дослідження впливу образу батька на статеву самоідентифікацію дівчат проводилося на вибірці з 35 осіб жіночої статі у віці 17–19 років.

Для розв'язання поставлених завдань використано наступні методи дослідження: анкетування, методика «Маскулінність-фемінність» С. Бем, шкала «М-Ф» методики «ММРІ», шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера - Ханіна, методика «Незакінчені речення» Сакса - Леві.

За результатами анкетного опитування респондентів загальної вибірки визначено оцінку образу їхнього батька: тих, хто оцінює відносини зі своїм батьком як позитивні – 20 дівчат (57%) і тих, хто оцінює їх негативно – 15 (43%) (далі відповідно підгрупа А та підгрупа В).

З метою визначення типу статевої ідентичності респондентам обох підгруп було запропоновано діагностику за методикою «Маскулінність-фемінність» С.Бем. У респондентів підгрупи А, які оцінили образ батька як позитивний, результати розподілилися таким чином: 95% (19) опитуваних мають андрогінний тип статевої ідентичності та 5% (1) – фемінний. З явно вираженою маскулінністю респондентів у підгрупі А не виявлено. У підгрупі В отримано наступні результати: 53% (8) респондентів мають маскулінний тип статевої самоідентифікації, 40% (6) – фемінний та 7% (1) – андрогінний.

За результатами діагностики рівня розвитку особистісної та реактивної тривожності респондентів загальної вибірки отримано наступні дані. У респондентів підгрупи А рівень реактивної тривожності низький у 60% (12) та середній у 40% (8); рівень особистісної тривожності низький у 70% (14) та у 30%

(6) – середній. З високим рівнем особистісної та реактивної тривожності у підгрупі А респондентів не виявлено.

У респондентів підгрупи В рівень реактивної тривожності середній у 53% (8) та високий у 47% (7). З низьким рівнем реактивної тривожності респондентів у цій групі не виявлено. Рівень особистісної тривожності низький у 40% (6), середній у 47% (7) та високий у 13% (2).

За результатами діагностики за методикою «Незакінчені речення» отримано додаткові дані про особливості відношення респондентів до наступних сфер життя: відношення до батька, до матері, до себе, до сім'ї, до протилежної статі та до сексуальних відносин. Порівняльний аналіз отриманих результатів двох підгруп дозволяє зробити наступні висновки: у респондентів підгрупи А усі результати знаходяться на рівні високих значень, що свідчить про позитивне ставлення опитуваних до вищеназваних життєвих сфер. Результати підгрупи В виявляють негативну систему відношень до сімейних та міжособистісних стосунків.

Таким чином, аналіз отриманих результатів дозволяє виявити наявність міцного зв'язку між позитивною та негативною оцінкою образу батька і типом статевої ідентифікації, рівнем тривожності, самооцінкою та відношенням особистості до сім'ї, осіб протилежної статі та сексуальних відносин.

З метою детального аналізу експериментальних даних щодо впливу позитивного образу батька на статево-самоідентифікацію дівчат застосовано кореляційний аналіз. Згідно з критичним коефіцієнтом кореляції Пірсона, на рівні значущості 0,01 у респондентів підгрупи А, які позитивно оцінили образ свого батька, виявлено наявність прямого кореляційного зв'язку ($\rho = 0,39$) зі ставленням дівчат до сексуальних стосунків. Респонденти, які відзначили задоволеність у відносинах з батьком, оцінювали свої сексуальні стосунки як більш стійкі в емоційному, фізичному та духовному плані.

Згідно з критичним коефіцієнтом кореляції Пірсона у підгрупі А на рівні значущості 0,05 виявлено кореляційний зв'язок між рівнем задоволеності відносинами зі своїм батьком та типом статевої самоідентифікації ($\rho = 0,41$); ставленням до сім'ї ($\rho = 0,47$); ставленням до протилежної статі ($\rho = 0,48$).

За результатами аналізу з'ясовано, що респонденти підгрупи А в переважній більшості мають андрогінний тип статевої ідентифікації, також простежується міцний кореляцій-

ний зв'язок між задоволеністю відносинами з батьком та оптимальним поєднанням чоловічих та жіночих якостей, високою соціальною адаптивністю та адекватною самооцінкою.

Кореляційний зв'язок між позитивною оцінкою батьківського образу та ставленням до сім'ї ($\rho = 0,47$) є цілком зрозумілим, адже батько виступає як один з основних суб'єктів дитячо-батьківських відносин. Респонденти підгрупи А характеризували свої сім'ї як дружні, гармонійні, такі, де панує атмосфера любові, взаємодопомоги та взаємоповаги.

Високий рівень кореляційного зв'язку виявлено і між позитивним уявленням щодо образу батька та ставленням до осіб протилежної статі ($\rho = 0,48$). Це обумовлено тим, що батько виступає як приклад чоловічої поведінки. В процесі дорослішання дівчина спостерігає цю поведінку і в майбутньому проєктує її на своїх партнерів та на усіх чоловіків у цілому. У респондентів підгрупи А практично не спостерігалось проблем у спілкуванні з чоловіками, вони оцінювали їх більш реалістично та об'єктивно.

Згідно з критичним коефіцієнтом кореляції Пірсона, на рівні значущості 0,001, у підгрупі А виявлено кореляційний зв'язок з двома шкалами: ставлення до батька – ($\rho = 0,59$) та ставлення до себе – ($\rho = 0,59$), а також з рівнем реактивної – ($\rho = -0,69$) та особистісної тривожності – ($\rho = -0,75$). Наявність прямого кореляційного зв'язку між позитивною оцінкою образу батька та ставленням до себе ($\rho = 0,59$) доводить наскільки важливим є образ батька у формуванні самооцінки дівчини. Респонденти цієї підгрупи мають високий рівень самоповаги, адекватну самооцінку, вірять у власні сили та можливості, відзначаються стабільністю образу «Я».

Обернений кореляційний зв'язок між позитивним образом батька та рівнем реактивної ($\rho = -0,69$) та особистісної ($\rho = -0,75$) тривожності показує, що чим вищою є оцінка образу батька, тим нижчим є рівень тривожності у респондентів.

Висновки. Таким чином, за результатами аналізу емпіричного дослідження виявлено наявність міцного зв'язку між позитивною та негативною оцінкою образу батька і типом статевої самоідентифікації, рівнем тривожності, самооцінкою та ставленням особистості до сім'ї, осіб протилежної статі та сексуальних відносин. Доведено, що позитивний образ батька впливає на формування переважно андрогінного типу статевої самоідентифікації дівчат, сприяє розвитку адекватної самооцінки, високого рівня соціальної адап-

щі та низького рівня реактивної та особистісної тривожності.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. – М. : Мысль, 1991. – 220 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб. : Прайм – Еврознак, 2001. – 320 с.
3. Дружинин В.Н. Психология семьи. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 208 с.
4. Калина О.Г., Холмогорова А.Б. Значение отца для развития ребенка (на материале зарубежных исследований) // Семейная психология и семейная терапия. – 2006. – № 1. – С. 87–99.
5. Кэмпбелл Р. Как по-настоящему любить своего ребенка. Пер. с англ. – СПб. : Мирт, 1998 – 160 с.
6. Леонова А. Семья и воспитание детей: частные изменения или системный сдвиг? / Анастасия Леонова, Наталия Зоркая // Отечественные записки. – 2004. – № 4. – С. 60–75.
7. Литвинова А.В., Большакова Н.Г. Зависимость ориентировки супругов в конфликте от образов родителей, сформированных в детстве // Материалы Второй Всероссийской научной конференции «Психологические проблемы современной российской семьи»: в 3 ч. Ч. 2 / под общ. ред. д-ра психол. наук В.К. Шабельникова и канд. психол. наук А.Г. Лидерса. – М., 2005. – С. 318–322.
8. Лоуэн А. Любовь и оргазм. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998 – 448 с.
9. Фрейд А. Введение в детский психоанализ. Норма и патология детского развития. «Я» и механизмы защиты. Сборник. – Минск: Попурри, 2010. – 448 с.
10. Фромм Э. Искусство любить /ред. Д.А. Леонтьев. – 2-е изд. – СПб : 2001. – 224 с.
11. Хорни К. Женская психология. – СПб : В.-Е. Институт Психоанализа, 1993. – 222 с.
12. Юнг К.Г. Конфликты детской души. – М. : Канон, 1994 – 336 с.

Просто цитата

«Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно здається справою знайомою і зрозумілою, а декому навіть справою легкою – і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана, теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння; дехто вважає, що для нього потрібні вроджена здібність і вміння, тобто навичка; але дуже мало хто прийшов до переконання, що крім терпіння, вродженої здібності й навички, потрібні ще спеціальні знання, хоч численні педагогічні блукання наші й могли б усіх переконати в цьому».

Ушинський КД. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибрані педагогічні твори : в 2 т. / КД. Ушинський. – К., 1983. – Т.1. – С. 192.

«Необхідно відзначити й той факт, що сучасний період розвитку професійної інформації створює певні труднощі з її пошуком і засвоєнням. Це вимагає формування особливих якостей мислення фахівця по «згортанню» і «розгортанню» інформації, що зумовлює необхідність розробки й розвитку нових сучасних технологій професійної освіти».

Еришова-Бабенко И.В. Мозг, сознание, мышление. Уроки человеческого познания // Психосинергические стратегии человеческой деятельности (концептуальная модель) : монография / И.В. Еришова-Бабенко. – Винница, 2005. – С. 224.